

ВЕСТІ

**БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА
ПЕДАГАГІЧНАГА УНІВЕРСІТЭТА**

Серыя 1

- * ПЕДАГОГІКА
- * ПСІХАЛОГІЯ
- * ФІЛАЛОГІЯ

2

2004

ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

УДК 82(07)

Г. Я. Адамовіч

СІСТЭМНА-ІНТЭГРАТЫЎНАЯ МАДЭЛЬ ВЫВУЧЭННЯ ЛІТАРАТУРЫ ЯК АСНОВА ІНТЭРДЫСЦЫПЛІНАРНАГА ЛІТАРАТУРАЗНАЎСТВА

Адходзячы ў мінулае, літаратурная спадчына народаў свету ператвараецца ў класічную даўніну, набывае абрысы маўклівага петрагліфа альбо высакароднага крышталю. Разам з тым у мастацтве слова яна становіцца «малой радзімай»: да яе звяртаецца чалавек як да чыстай, жывой крыніцы натхнення, прыгажосці, творчасці, жыцця. «Другая рэчаіснасць» мастацкага свету актуалізуецца ў праблеме «жывой культуры» [1, с. 42] у кантэксце новага тысячагоддзя.

Філасофская парадыгма агульнасістэмнага навучаючага падыходу дазваляе акрэсліць два актуальныя аспекты вывучэння літаратуры як мастацтва слова: 1) літаратура выступае як аб'ект-сістэма; 2) літаратура з'яўляецца аб'ектам-сістэмай (падсістэмай) у сукупнасці сістэм вышэйшага альбо «іншага» ўзроўню абгульнення.

Сістэмны падыход як ключавы метад даследавання таксама разглядаецца на скрыжаванні дзвюх парадыгмаў, якія выступаюць у якасці тэзіса і антытэзіса сістэмнага аналізу:

Тэзіс. Сістэма тэзаўруса і спецыфіка тэзаўралагічнага падыходу.

Антытэзіс. Кампаратывісцкі дыкурс.

Сінтэзам дзвюх парадыгмаў з'яўляюцца праблемы літаратурна-мастацкага кантэксту, сфармуляваныя ў выглядзе ідэй філасофіі літаратуры, якія ў сваю чаргу разглядаюцца ў якасці парадыгмы інтэрдысцыплінарнага літаратурназнаўства.

Тэзіс. У якасці метадалагічнай парадыгмы даследавання выступае сістэма тэзаўруса і спецыфіка тэзаўралагічнага падыходу, на аснове якога аналізуюцца ўзаемасувязі беларускай літаратуры з сусветнай і сусветнай літаратуры ў беларускай прасторы. Сутнасць тэзаўралагічнага падыходу праступае пры аналізе складнікаў паняцця «тэзаўрус». З аднаго боку, тэзаўрус — гэта «слоўнік, у якім адлюстраваны

семантычныя сувязі паміж словамі пэўнай мовы» [2, с. 473]. Маскоўскія даследчыкі В. і У. Лукавы, якія ўвялі ў культуралагічны ўжытак і распрацоўваюць культуралагічны змест паняцця тэзаўруса, апіраюцца на тэрмін, які ўпершыню быў выкарыстаны ў інфарматыцы. Фармулёўка паняцця «тэзаўрус» дазваляе вылучыць прынцыпова важныя аспекты, ключавыя словы, якія з'яўляюцца, на нашу думку, асноўнымі «формуламі» тэзаўруса як скарбніцы сувязей літаратуры, у тым ліку прынцыпаў яе вывучэння. Тэзаўрус — гэта «сістэматызаваны набор даных з якой-небудзь галіны ведаў, які дазваляе чалавеку альбо вылічальнай машыне ў ёй арыентавацца» [3, с. 8—9]. Арыентуючы характар тэзаўруса ўзнікае менавіта ў кантэксце як агульнасці звестак альбо ведаў чалавека ў розных галінах культуры, навукі, тэхнікі, вытворчасці.

Тэзаўрус з пункту гледжання сістэмна-структурнага падыходу — паняцце, шырока распрацаванае ў розных навукх. Таму актуальнай з'яўляецца першая праблема, якая вынікае з дадзенага падыходу, — праблема сістэматызацыі ведаў з той ці іншай галіны літаратуры, навукі, культуры, у дадзеным выпадку — па сусветнай літаратуры ў беларускім кантэксце і беларускай літаратуры як часткі сусветнай літаратуры. У гэтым выпадку тэзаўрус разглядаецца як база (банк) даных у тым ці іншым відзе літаратуры, мастацтва, культуры.

Другая праблема, з якой звязаны новы кірунак даследавання, — класіфікацыя літаратурных фактаў з таго ці іншага пункту гледжання, з пазіцыі пэўных прыярытэтаў. Сістэма прыярытэтаў класіфікавана намі ў адпаведнасці з пірамідай сацыякультурнага кантэксту і выступае як парадыгма сістэмна-інтэгратыўнага даследавання, што з'яўляецца арыгінальнай аўтарскай распрацоўкай. З дапамогай сістэмы прыярытэтаў у якасці той ці іншай асновы тэзаўралагічнага падыходу можна вы-

значыць характар і выявіць заканамернасці пашырэння і развіцця ўзаемасувязей паміж беларускай і іншанацыянальнымі літаратурамі ў сістэме сусветнай літаратуры на розных этапах.

Выкарыстоўваючы паняцце «тэзаўрус», варта ўлічыць, з аднаго боку, неабмежаванасць яго структурнай напаяняльнасці, гэта значыць у тэзаўрус сусветнай (нацыянальнай) літаратуры тэрэтычна ўваходзяць усе пісьменнікі ўсіх часоў усіх народаў. З другога — гэты склад можа быць гранічна абмежаваны. Асновай для залічэння ў тэзаўрус сусветнай (нацыянальнай) літаратуры служаць розныя крытэрыі, асноўны з якіх — вышэйшая ступень рэалізацыі таленту, творчай геніяльнасці. Так утвараецца «пантэон» альбо «залаты фонд» як вышэйшы ўзровень мастацтва слова. Разам з тым наяўнасць нацыянальных літаратур у сістэме агульнасусветнай з'яўляецца і рэальнай асновай для ўтварэння такога пантэона, і прычынай яго трансфармацыі як у часе, так і ў прасторы іншанацыянальных культур. Вывучэнне праблемы «пантэона» як агульначалавечай альбо нацыянальнай сістэмы прыярытэтаў дазваляе раскрыць дынаміку літаратурных каштоўнасцей у сацыякультурным кантэксце грамадства, нацыі, чалавецтва.

Тэзаўрус сусветнай літаратуры разглядаецца і ў стане status quo класікі — таго, што, прабаванае часам, адстаялася, перайшло ў скарбніцы «вечнасці». Але ён павінен быць асэнсаваны і як жыватворная крыніца — тэзаўрус-скарбніца «жывой культуры», «жывога голасу класічнай літаратурнай традыцыі» (метафара В. Жураўлёва) — таго, што, будучы «люстрам» свайго часу, актывізуецца, набывае «новае жыццё» («формула» дантэ), уключаецца як складовая частка ў літаратурны працэс нашых дзён, дзейнічае сярод найноўшых відаў і сродкаў масавай камунікацыі, у кантэксце ўсіх форм жыцця і дзейнасці грамадства.

Антытэзіс. Кампаратывісцкі дыкурс як метадалагічная парадыгма прадстаўлены дзвюма навуковымі кірункамі даследавання. У рэчышчы першага літаратура разглядаецца як самастойны аб'ект-сістэма, у рэчышчы другога — аб'ект-сістэма (падсістэма) у сукупнасці сістэм вышэйшага альбо «іншага» ўзроўню абагульнення. Сістэмны падыход прадстаўляе літаратуру і як самастойны феномен (аб'ект-сістэму) з адметнай структурай (вывучаецца на аснове сістэмна-структурнага, сістэмна-функцыянальнага тыпаў аналізу), і як аб'ект (падсістэму) больш шырокай сістэмы ўніверсума, дзе літаратура — элемент, падсістэма ў кантэксце з мастацкай культурай, з феноменам чалавека, з праблемамі цывілізацыі — ва

універсуме Сусвету (з прыярытэтам сістэмна-інтэгратыўнага падыходу ў іх вывучэнні).

Аналіз дыскурсіўных аспектаў развіцця літаратуразнаўства (у тым ліку параўнальнага літаратуразнаўства) дазваляе вылучыць наступную сістэму прыярытэтных кірункаў, якія рэпрэзентуюць узроўні вывучэння літаратуры як аб'екта-сістэмы на працягу ХХ ст.

Гістарычны прынцып фарміравання кантэксту. У яго аснове — сацыякультурны працэс на тым ці іншым этапе яго развіцця. Адпаведна гэтаму прынцыпу пашырана традыцыя называць кампаратывістыку параўнальна-гістарычным літаратуразнаўствам [4]. Такая назва абумоўлена прыярытэтам гістарычнага падыходу ў вывучэнні літаратурнага працэсу. *Параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства* арыентавана на параўнальнае вывучэнне літаратурных з'яў у гістарычна-культурным кантэксце часу, з асновак на гістарычнасці фарміравання і пашырэння літаратуры. Варта акрэсліць кола кампаратывісцкіх даследаванняў Беларусі, паколькі ў наш час тэндэнцыі мультыкультуралізму пашырыліся сярод тых, хто, уваходзячы ў літаратуру (і навуку аб ёй), імкнецца адмежавацца ад зробленага раней і сфармуляваць сябе ў якасці першапраходцаў і нэватараў¹.

Поспехі параўнальна-гістарычнага літаратуразнаўства ў ХХ ст. звязаны з разуменнем адзінства сацыякультурнага развіцця чалавецтва, сусветнага характару падзей, у якія яно было ўцягнута, а ў апошняй чвэрці — з прызнаннем глабальнасці паўстаўшых перад чалавецтвам праблем, паколькі літаратура адлюстроўвае гэтыя праблемы і падзеі ў сканцэнтраваным мастацкім выглядзе. Асноўная задача даследчыкаў — выяўленне агульнага паміж асобнымі літаратурнымі фактамі, а таксама адознага паміж імі, што, з аднаго боку, дазваляе вызначаць агульначалавечае, «вечнае» ў асаблівым, з другога — бачыць у сусветным нацыянальнае, канкрэтна-гістарычнае, спецыфічна адметнае. З развіццём сусветнага і нацыянальнага літаратурнага працэсаў вывучэнне гэтых праблем становіцца надзвычай актуальным.

Тэрэтычны прынцып, які пакладзены ў аснову літаратурна-мастацкага кантэксту, звязаны з аналізам літаратурных феноменаў як асобных эстэтычных з'яў, незалежна ад іх ідэйна-палітычнай скіраванасці і адпаведнасці

¹ Жаданне ачысціць кампаратывісцкае поле ад зробленага раней (альбо па прычыне некампетэнтнасці ў праблеме) прагучала ў анатацыі да кнігі П. Брунзля, К. Пішуа і А. М. Русо «Што такое параўнальнае літаратуразнаўства?» (Мн., 1996): «Параўнальнае літаратуразнаўства — дысцыпліна цалкам невядомая на постсавецкіх прасторах».

крытэрыям сацыялістычнага рэалізму, які на працягу многіх дзесяцігоддзяў быў прызнаны адзіна верным мастацкім метадам савецкіх пісьменнікаў. Літаратура, аб'ект тэарэтычнага дыскурсу, вывучаецца як асобны ад рэальнага мастацкі свет з уласцівымі толькі яму характарам і заканамернасцямі. Вызначэнне спецыфічнага характару і заканамернасцей развіцця літаратурных узаемасувязей з'яўляецца недастаткова распрацаванай праблемай кампаратывістыкі, хаця ў напрамку тэарэтычнага асэнсавання літаратурных феноменаў беларуская літаратурная крытыка і літаратуразнаўства дасягнулі значных поспехаў.

У 70—80-х гг. выявілася недастатковасць гістарычнага і тэарэтычнага, а таксама гісторыка-тэарэтычнага аналізу літаратуры як самастойнага аб'екта-сістэмы. Актуальным становіцца тыпалагічны падыход: з гэтым часам супалі і нават яго апярэджвалі тыпалагічныя даследаванні замежных літаратур і літаратурных узаемасувязей¹.

Параўнальна-тыпалагічнае вывучэнне літаратуры — другая парадыгма кампаратывісцкіх даследаванняў, якая адпавядае тыпалагічнаму падыходу да аналізу літаратурных з'яў. Яно арыентуе на выяўленне агульнасці літаратурных эпох, кірункаў, плыняў, школ, родаў, відаў, жанраў. У Беларусі актуалізуецца параўнальна-тыпалагічнае вывучэнне Асветніцтва, літаратурных плыней барока і класіцызму, рамантызму і рэалізму ў рэчышчы пэрыяда развіцця беларускай літаратуры і тыя рытэтныя кірункі тыпалагічных даследаванняў стала таксама вывучэнне тыпаў рамана, малых жанраў прозы, паэтычных жанраў. Тыпалагічна падобнымі з'яўляюцца асобныя сюжэты, матывы, вобразы. Добра-выяўленчыя

¹ Выдадзены зборнікі літаратуразнаўчых матэрыялаў: «Типология и взаимосвязи литератур древнего мира» (1971), «Типология и взаимосвязи средневековых литератур Востока и Запада» (1974), «Типология народного эпоса» (1975), «Типология и периодизация культуры Возрождения» (1978), «Типология и взаимосвязи в русской и зарубежной литературе» (1981), «Типология литературных взаимодействий» (1983), «Типология литературного процесса (на материале рус. литературы XIX — начала XX в.)» (1990), а таксама зборнікі «Сравнительное изучение славянских литератур» (1973), «Сравнительное изучение литератур» (1976), навуковыя працы айчынных і замежных аўтараў А. Аляксеева, В. Жырмунскага, І. Галяншчава-Кутузава, М. Конрада, Дз. Маркава, І. Неўпакоевай, А. Дзімы, Д. Дзюрышына і інш. У Беларусі гэта кола даследаванняў прадстаўлялі кнігі А. Адамовіча «Садружнасць літаратур» (1968), «Старонкі літаратурных сувязей» (1970), «Война и деревня в современной литературе» (1982), а таксама працы вядомых беларускіх даследчыкаў. У 1990-я гг. — перакладныя выданні: кнігі П. Бэрка («Народная культура Эўропы ранняга Новага часу», бел. пер. 1999; «Рэнэсанс», бел. пер. 1997), П. Брунзля, К. Пішуа і А. М. Русо «Што такое параўнальнае літаратуразнаўства?» (бел. пер. 1996) і інш.

сродкі ў літаратурных творах таксама могуць стаць аб'ектам параўнальнага вывучэння (устойлівыя матывы, топасы, паўторы).

Разам з тым параўнальна-тыпалагічнае вывучэнне літаратуры не адмяжоўваецца ад параўнальна-гістарычнага, а выступае ў пэўным адзінстве з ім, дае магчымасць суадносіць узроўні развіцця нацыянальных літаратур у розных часава-прасторавых межах, глыбей пазнаваць працэсы, якія адбываюцца ў нацыянальных літаратурах. Відавочна, што гэты кірунак даследчыцкіх пошукаў вядзе да новых адкрыццяў у вывучэнні літаратуры нацыянальнай у кантэксце сусветнай і сусветнай у нацыянальным літаратурным працэсе².

Можна акрэсліць умоўна дзве школы — два кірункі вывучэння беларуска-замежных літаратурных узаемасувязей у Беларусі: «акадэмічны» — ад беларускай літаратуры да сусветнай, калі сусветны кантэкст прадстаўлены ў рэчышчы літаратурнага працэсу Беларусі (даследуецца ў асноўным навукоўцамі Інстытута літаратуры Н. Н. Беларусі, на кафедрах беларускай літаратуры ВНУ), «універсітэцкі» — ад сусветнай літаратуры да нацыянальнай, калі факты беларускай літаратуры ўпісваюцца ў сусветны літаратурны працэс (пераважае ў працах універсітэцкіх даследчыкаў на кафедрах літаратур народаў свету).

«Акадэмічная» школа кампаратывістыкі прадстаўлена імёнамі А. Адамовіча, В. Каваленкі, В. Гапавай, М. Ларчанкі, Н. Перкіна, С. Букчына, У. Казберука, А. Лойкі, А. Мальдзіса, У. Сакалоўскага, М. Тычыны, Л. Казыры, І. Шапакоўскага, Т. Тарасавай, А. Бельскага, Л. Сіньковай, Л. Тарасюк, А. Вераб'я і інш. «Універсітэцкая» — Д. Фактаровічам, Б. Міцкевічам, Н. Лапідусам, І. Шаблюскай, І. Чаротам, С. Мусіенка, С. Малюковіч і інш. Менавіта ў рэчышчы традыцый «універсітэцкай» школы намі праводзіцца шматгадовая праца па збіранні і вывучэнні праблем беларуска-замежнага кантэксту.

На традыцыях гісторыка-тэарэтычнага, тыпалагічнага вывучэння літаратуры нараджаецца сістэмны падыход, які звязаны з агульнафіласофскім прынцыпам сістэмнасці (агульнай тэорыяй сістэм). Ён знайшоў адлюстраванне ў даследаваннях Ю. Тынянава, М. Конрада, М. Бахціна, Дз. Ліхачова, Ю. Лотмана, Б. Храпчанкі, Б. Мейлаха, С. Аверынцава, Г. Неўпакоевай, быў абагульнены ў навуковых зборніках, прысвечаных праблемам сістэмнага вывучэння

² Слушным з'яўляецца меркаванне М. Тычыны аб тым, што параўнальна-гістарычны метад уключае і тыпалагічны аспект даследавання: *Тычына М.* Якуб Колас і руская літаратура першай паловы XIX ст.: Аўтарэф. дыс. ... д-ра філал. навук. Мн., 2001.

літаратур. У Беларусі сістэмны аналіз прадастаўлены ў працах па вершаскладанні (І. Ралько, В. Рагойша), прозе (А. Адамовіч, В. Каваленка, А. Яскевіч). Агульнафіласофскі прынцып сістэмнасці як новая парадыгма даследавання прапаноўвае шматлікія варыянты сістэмнага аналізу мастацкага свету — свету аўтара, твора. З акрэсленага пункту гледжання сусветная літаратура, асобная нацыянальная літаратура, кожны літаратурны феномен паўстаюць у выглядзе сістэмы, адзінства, адзінага цэлага.

Такім чынам, дзве ключавыя парадыгмы кампаратывісцкага дыскурсу з'яўляюцца канцэптуальнымі падыходамі да класіфікацыі, сістэматызацыі фактаў літаратуры і літаратурнага працэсу. А два тыпы параўнальнага аналізу (параўнальна-гістарычны і параўнальна-тыпалагічны) сталі асноваю новай канцэпцыі кантэкстуальнага вывучэння літаратуры. Гэта канцэпцыя была распрацавана ў адпаведнасці з новай адукацыйнай парадыгмай у пачатку 1990-х гг. у Нацыянальным інстытуце адукацыі Беларусі (пад кіраўніцтвам М. А. Лазарука). У якасці прыярытэтнай асновы ў ёй абраны нацыянальныя арыенціры, інтарэсы нацыі.

Кантэкстуальнае вывучэнне літаратуры было абвешчана ў межах новых адукацыйных тэхналогій. «Прынцыпова новай асаблівасцю праграмы з'яўляецца яе зарыентаванасць на вывучэнне беларускай літаратуры ў суадносінах з сусветнай... Вывучэнне роднай літаратуры ў кантэксце сусветнай не азначае, што галоўны аб'ект увагі перамяшчаецца з нацыянальна-культурнага працэсу на іншыя аспекты. Галоўным прадметам увагі на ўсіх ступенях школы застаецца беларуская літаратура, але яна "дапаўняецца", "падсвечваецца" найбольш характэрнымі заканамернасцямі і з'явамі развіцця літаратуры сусветнай, для таго каб паказаць і арыгінальнасць, і суадноснасць творчасці беларускіх пісьменнікаў з сусветна вядомымі аўтарамі і творами... каб вучні ўбачылі заканамерны характар развіцця літаратуры, змену эпох, напрамкаў у літаратурным працэсе (антычнасць, сярэднявечча, эпохі Адраджэння, класіцызм, рамантызм, рэалізм і г. д.)» [5, с. 4—5].

Спалучаючы гэтыя два актуальныя падыходы ў рэчышчы новых даследчыцка-адукацыйных тэхналогій — тэзаўралагічны і кантэкстуальны, можна сцвярджаць: кантэкстуальны падыход звязаны пераважна з вывучэннем сусветнай літаратуры ў беларускім кантэксце (што адпавядае тэзаўралагічнаму — з пазіцый нацыянальных інтарэсаў і каштоўнасцей, асабліва пашыраным у перыяд беларусізацыі). Тэзаўралагічны падыход акрэслівае шырокую

сістэму прыярытэтаў у структуры сацыякультурнага кантэксту, у рэчышчы якіх літаратура (сусветная і нацыянальная) паўстае ў спецыфічнай сістэме каардынат.

Другая навуковая парадыгма кампаратывісцкага дыскурсу — літаратура з'яўляецца аб'ектам-сістэмай (падсістэмай) у сукупнасці сістэм вышэйшага, «іншага» ўзроўню абагульнення. З гэтага пункту гледжання ў межах сістэмнага падыходу выпрацаваны два прынцыпы: комплекснае і праблемнае вывучэнне літаратуры.

Рэчышча маналагічнай навукі, культуры ў постмадэрнісцкім, постіндустрыяльным свеце павінна ўзбагацца новымі кірункамі даследавання. Навукі разгаліноўваюцца, паглыбляючыся ў вузкія акрэсленыя аб'екты вывучэння, але разгаліноўваючыся, яны аказваюцца ў больш цесным суседстве з іншымі галінамі іншых навук. Становіцца адчувальны недахоп дадатковых ведаў, «іншых» даследчыцкіх падыходаў, «другой» тэрміналогіі, таму што кожная рэч на Зямлі змешчана ў дынамічным асяроддзі, існуе ў шматузроўневым кантэксце. Менавіта таму усё часцей навуковыя праблемы фармулююцца на скрыжаванні як даследчага матэрыялу розных навук, так і навуковых галін, якія вывучаюць чалавека і свет.

Комплекснае вывучэнне літаратуры — «гэта даследаванне яе праблем з далучэннем аналітычных сродкаў і метадалагічнай базы іншых навук, уключаючы прыродазнаўчыя, матэматыку, кібернетыку. У 1960—1980-х гг., калі пашырэнне міждысцыплінарных сувязей стала неабходнай умовай для далейшага развіцця гуманітарных ведаў, атрымала распаўсюджванне і комплекснае вывучэнне літаратуры» [6, с. 38]. У шырокім сэнсе слова «комплексны падыход» прадугледжвае наяўнасць больш шырокага кантэксту з творами мастацтва, з дасягненнямі навукі, пры вывучэнні літаратурных вобразаў у параўнанні са з'явамі прыроды, іх разгляду ў сістэме цывілізацыі [7]. Пры такім падыходзе літаратурны факт успрымаецца як комплекс (кантэкст) дадатковых значэнняў, сэнсаў, што выяўляюцца ў ёй пры паралельным аналізе з творами мастацтва, пры вывучэнні літаратуры і пэўнай галіны навукі і г. д. Прыкладам комплекснага аналізу з'яўляюцца таксама асобныя артыкулы А. Адамовіча са зборніка «Дадумаць да канца», таксама як і яго меркаванні пра «звышлітаратуру», эфект «сотай малпы» і інш.¹ [8]. Пра актуальнасць

¹ Літаратура, матэрыяльная культура (промыслы і рамёствы, тэхніка і вытворчасць) і навука (ідэі, адкрыцці, іх рэалізацыя) вывучаліся і ў працах: Адамовіч Г. Я. Літаратура і культура: праблемы аналізу і сінтэзу. Мн., 1993; З крыніц сусветнай літаратуры. Мн., 1998.

пошукаў у гэтым кірунку сведчаць працы ў розных галінах навукі [9].

Вывучэнне сусветнага (і нацыянальнага) літаратурнага працэсу на аснове прыярытэту пэўнай праблемы абумовіла фарміраванне асобнага кірунку даследавання: праблемнага альбо канцэптуальнага. *Праблемны падыход* звязаны з вылучэннем той ці іншай праблемы і яе сістэмным, комплексным даследаваннем. Дзякуючы гэтаму падыходу выяўляюцца як генетычныя, так і тыпалагічныя падабенствы паміж літаратурнымі з'явамі. Ацэньваючы творы А. Адамовіча, В. Быкава, І. Чыгынава, В. Казько і іншых у кантэксце савецкай прозы пра Вялікую Айчынную вайну, балгарская даследчыца М. Мітоўска назвала іх «неацэнным і непаўторным укладам у сусветнае мастацтва» [10, с. 220]. Праблемны падыход мае сваю перадгісторыю, паколькі на працягу дзесяцігоддзяў даследаваліся праблемы сям'і, моладзі, вёскі, чалавека і грамадства, чалавека і прыроды, Першай і Другой сусветных войнаў і г. д. Менавіта таму праца беларускіх літаратараў павінна быць працягнута і сістэматызавана.

Параўнальнае вывучэнне літаратурна-мастацкіх феноменаў — адна з парадыгм інтэрдысцыплінарнага літаратуразнаўства, што адпавядае сучаснаму стану і перспектыўным кірункам яго развіцця. У дадзенай працы сцвярджаецца прынцыпова новы падыход да разумення кампаратывізму. Да традыцыйнага (з пункту гледжання параўнальна-гістарычнага, параўнальна-тыпалагічнага літаратуразнаўства), дадаецца другая складовая каардыната — праблемны, комплексны падыход да вывучэння літаратуры ў сістэмах культуры (мастацкай і матэрыяльнай), цывілізацыі, прыроды, Сусвету. Таксаномія літаратурна-мастацкага інтэртэксту і нацыянальна-ідэнты ў прапанаванай сістэме каардынат дае асновы для класіфікацыі і сістэматызацыі ўласна літаратурнага (беларуска-замежнага) кантэксту, а таксама дапамагае выйсці на новы ўзровень абагульнення, выявіць найбольш агульныя заканамернасці і характар існавання мастацкага свету літаратуры (сусветнай, нацыянальнай) у іерархічнай структуры светабудовы і чалавека ў ёй.

Сінтэзам выступае філасофска-метадалагічная парадыгма кантэксту; яна акрэслена тымі ідэямі філасофіі літаратуры, якія з'яўляюцца эмерджэнтнымі характарыстыкамі літаратуры як сістэмы. На аснове сістэмных характарыстык фарміруюцца «звышз'явы» ў літаратуры, якія існуюць у межах сусветнай літаратуры як аднаго цэлага («метатэксту», «звыштэксту», «інтэртэксту» і інш.). Гэтыя «звышз'явы»

нараджаюцца ў агульным кантэксце. Яны ўзбагачаюць кожны са складнікаў (нацыянальную літаратуру) сусветнай літаратуры як асобнай сістэмы, уводзяць мастацтва слова ў сістэмы іншых навук і мастацтваў.

Інтэгратыўная мадэль вывучэння літаратуры з улікам вышэйвыкладзенага будзеца на аснове абагульнення акрэсленых прыярытэтаў, прынцыпаў і падыходаў і вызначаецца сістэмна-інтэгратыўным кірункам альбо прынцыпам (у рэчышчы АТС) даследавання. Сістэмна-інтэгратыўны кірунак звязаны са спецыфікай функцыяніравання літаратуры як складанай філасофска-эстэтычнай, мастацкай падсістэмы ў сістэме ўніверсуму. Сістэмна-інтэгратыўная мадэль вывучэння літаратуры як аснова філасофіі літаратуры павінна ўлічваць наступныя кампаненты:

1. Кампаратывісцкі дыскурс, які фарміруецца на аснове:
 - а) параўнальна-гістарычнага метаду;
 - б) параўнальна-тыпалагічнага метаду;
 - в) комплекснага падыходу;
 - г) праблемнага падыходу да вывучэння літаратуры.
2. Сістэму тэзаўруса і спецыфіку тэзаўралагічнага падыходу, які акрэслены прыярытэтамі:
 - а) асобы (прыватныя інтарэсы ў сферы літаратуры);
 - б) той часткі грамадства, якую гэта асоба прадстаўляе («школьны» альбо базавы кампаненты вывучэння), грамадства як аб'екта і суб'екта культуры (агульнакультурны ўзровень), асаблівасці прафесійнай дзейнасці чалавека (прафесійны ўзровень);
 - в) дзяржавы, у якой жыве асоба;
 - г) нацыі, да якой яна належыць (беларуская літаратура);
 - д) чалавецтва, адзінкаю якога з'яўляецца чалавек (сусветная літаратура).

Названыя два кампаненты вылучаюцца намі ўпершыню як актуальная парадыгма інтэрдысцыплінарнага літаратуразнаўства, якое з'яўляецца сінтэзам сістэмнага аналізу беларуска-замежнага літаратурнага кантэксту. Інтэрдысцыплінарнае літаратуразнаўства, на нашу думку, варта разглядаць як асобную галіну літаратуразнаўства, што мае агульныя межы з рознымі навукамі ў асэнсаванні фундаментальных праблем існавання Сусвету і чалавека ў ім.

ЛІТАРАТУРА

1. Лосев А. Эстетика Возрождения. М., 1982.
2. Тезаурус // Автоматизация средств производства и промышленная электроника. Энциклопедия современной техники. М., 1964. Т. 3.

3. Луковы В. и В. Концепция курса «мировая культура»: тезаураологический подход // Педагогическое образование. 1992. Вып. 5. С. 8—14.
4. Адамовіч Г. Я. Параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі. Мн., 1987. С. 178—179; Адамовіч Г. Я. Параўнальна-гістарычнае літаратуразнаўства // Беларуская энцыклапедыя. Мн., 2001. С. 91—92.
5. Праграмы сярэдняй школы. Беларуская літаратура. V—XI класы школ з беларускай мовай навучання: Вучэб. выд. Мн., 1994.
6. Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Курнозе З. И. Методы изучения литературы. Системный подход. М., 2002.
7. Взаимодействие наук при изучении литературы: Сб. ст. Л., 1981; Марков Д. Ф. Сравнительно-исторические и комплексные исследования в общественных науках: Из опыта изучения истории и культуры народов Центр. и Юго-Вост. Европы. М., 1983; Методологические проблемы социологического исследования. М., 1979; Художественное и научное творчество. Л., 1972.
8. Адамович А. М. Додумываць до канца: Літаратура і трывога века. М., 1988.
9. Стоянов Ц. Броселиандовата гора. Статии по проблеми на съвременната западна литература и социална психология. София, 1973; Шмид З. Литературознанието като интердисциплинарен проект // Литературна мисъл. София, 1994. Бр. 1. С. 2—23; Барковская А. В. Антропосоциальная парадигма в философии природы. Мн., 2000; Кукель П. В. Математика и реальность. Мн., 1999; Лепилов В. П. Литература и астрономия: 100 астрономических ошибок в произведениях художественной литературы. Астрахань, 1991; Весенин Э. ...Перед судом шекспиризма: Улики глазами юриста // Всемирная литература. 2000. № 7; Griffiths P. A. Mathematics and the Sciences: is Interdisciplinary Research Possible? // Mathematics towards the Third Millennium. Roma. 2000. Ser. IX.
10. Митовска М. За вас, бѣдни хора. София, 1982.

SUMMARY

Some theoretical, methodological conclusions are drawn from the standpoint of systematic integrative study of literature contexts. They play a vital part in modern technology for instruction.

УДК 82–6

А. Н. Надумович

ОБРАЗ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ В ПИСЬМАХ И ПУБЛИЦИСТИКЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО

Проблема «Россия — Запад» стала одной из важных в русской литературной и философской мысли XIX — начала XX в. К ней обращались известные писатели и философы (В. С. Соловьев, Н. А. Бердяев, Е. Н. Трубецкой, В. В. Розанов, С. Н. Булгаков, И. А. Ильин, В. И. Иванов, С. Л. Франк и др.), пытавшиеся решить вопрос о месте России в мировом историческом процессе. В кругу основных позиций мировоззрения и творчества Ф. М. Достоевского данная проблема, остро поставленная в «Дневнике писателя», призвана отразить наиболее важные процессы, происходящие в обществе, и одновременно показать пути поиска новых идеальных норм.

Несмотря на то что в литературной критике, посвященной творчеству Ф. М. Достоевского, проблематика «Россия — Запад» в произведениях писателя-классика представлена рядом разработок (Л. Адлен, С. А. Аскольдов, И. А. Бердяев, Н. В. Буткова, прп. Иустин (Попович), Н. О. Лосский, прот. Г. В. Флоровский и мн. др.), она требует более глубокого и полного анализа. В данной статье изложим

основные суждения в решении Ф. М. Достоевским проблемы России и Запада, о месте и роли России и ее народа в мировой общественной жизни.

Приведем некоторые эпизоды из жизни писателя, которые дали толчок его размышлениям о европейском укладе жизни, своеобразии русского национального характера. Отметим, что отношения России и Запада не сразу стали для Ф. М. Достоевского проблемой. Интерес к Западу появился у писателя еще до каторги, когда он увлекался теориями утопического социализма, постигал Шиллера и Жорж Санд. Но тогда в его сознании не прослеживалось противопоставления России Западу. Шиллер и Жорж Санд воспринимались просто как великие имена человечества. Прежнее представление о Западе так или иначе связывается с мечтой писателя о будущем земном рае. Он любил Европу и, как все образованные русские люди XIX в., считал себя и свою страну неотъемлемой частью западной цивилизации.

Однако Ф. М. Достоевскому был неприятен культ эгоизма, характерный для Запада.